

dr Paweł Sankiewicz

Archeolog, muzealnik, kustosz dyplomowany, zawodowo związany z Muzeum Pierwszych Piastów na Lednicy. Specjalizuje się w archeologii wczesnego średniowiecza prowadzi badania nad początkami państwa polskiego, szczególnie nad rozwojem domeny piastowskiej. Aktywnie działa na polu naukowym i popularyzatorskim – jako kurator wystaw, autor publikacji oraz uczestnik interdyscyplinarnych projektów badawczych.

pawel.sankiewicz@lednica.pl

UZBROJENIE SPRZED TYSIĄCA LAT

Siły zbrojne pierwszego polskiego króla odzwierciedlały jego moc i renomę. Dzięki różnorodności, uzbrojeniu i lojalności wojowników Bolesław Chrobry skutecznie realizował swoje ambitne plany ekspansji.

Paweł Sankiewicz

Muzeum Pierwszych Piastów na Lednicy

Panowanie Bolesława Chrobrego było okresem dynamicznego rozwoju państwa piastowskiego – władca, który umocnił pozycję Polski na arenie międzynarodowej. Kluczowym elementem prowadzonych działań była aktywna polityka zagraniczna, w której wojny stanowiły ważne narzędzie budowania potęgi Piastów. Chrobry dążył do umocnienia granic kraju, wykorzystywał okazje do ekspansji i zręcznie prowadził politykę zagraniczną, łącząc operacje militarne z dyplomacją. Jego wojskowa strategia obejmowała nie tylko działania zbrojne, lecz także budowanie długotrwałych lub doraźnych sojuszy, co pozwalało mu skutecznie rywalizować z potężnymi sąsiadami. Nie obawiał się również wykorzystywać sprzyjających okoliczności, które pozwalały poszerzać jego domenę i wpływy niewielkim kosztem.

Pod rządami Chrobrego na ziemiach polskich miały miejsce niezwykle istotne przemiany społeczne i kulturowe, obejmujące również dziedzinę wojskowości. Kształtowała się wówczas struktura militarna państwa, która odegrała dominującą rolę w sukcesach pierwszego króla Polski. Zrozumienie ówczesnej sztuki wojennej wymaga przyjrzenia się organizacji sił zbrojnych, stosowanym taktykom oraz uzbrojeniu wojowników z przełomu mileniów. Istotne jest także poznanie kontekstu ówczesnych działań wojennych.

Do najważniejszych kampanii militarnych Chrobrego należały wojny z Niemcami, prowadzone w latach 1002–1018, w tym najazd na Marchię Miśnieńską, Milsko i Łużyce. Długotrwały konflikt z cesarzem Henrykiem II zakończył się pokojem w Budziszynie

w 1018 roku, który przypieczętował zdobycie części spornych terytoriów przez Polskę. Istotnym wydarzeniem była także wyprawa na Ruś w 1018 roku, w której wyniku Chrobry zdobył Kijów i osadził na tamtejszym tronie swojego zięcia Świętopełka. Ponadto polski władca prowadził walki z Czechami, przejściowo opanowując Pragę i Morawy. Wojował również ze Słowianami połabskimi oraz być może z ludami bałtyjskimi. W realizacji swoich planów korzystał z pomocy różnych sojuszników – Morawian, Czechów, Węgrów, koczowniczych Pieczyngów, a nawet rycerzy niemieckich, swoich niedawnych wrogów.

Siły zbrojne w państwie Chrobrego składały się przede wszystkim z drużyny książęcej, będącej elitarną formacją wojskową, a także z pospolitego ruszenia, które mobilizowano do obrony kraju w razie najazdu wrogów.

Drużyna książęca

Geneza drużyny książęcej sięga najpewniej okresu sprzed ukształtowania się historycznego władztwa Piastów, kiedy najbardziej doświadczeni wojownicy pełnili funkcję osobistej straży przybocznej wodza/naczelnika wspólnoty sąsiedzkiej lub plemienia. Początkowo miała ona zapewne charakter niewielkiego oddziału wojowników, którzy przebywali w bezpośrednim otoczeniu przywódcy i byli od niego całkowicie zależni. W miarę rozwoju domeny władcy i konsolidacji struktur państwowych drużyna przekształcała się w profesjonalną siłę zbrojną, stając się głównym narzędziem przymusu w rękach księcia. Dzięki niej możliwe było egzekwowanie władzy na podległym terytorium, utrzymanie porządku oraz rozszerzanie wpływów dynastii piastowskiej. Siła drużyny pozwalała na skuteczne tłumienie ewentualnych buntów i oporu ludności, co było kluczowe w procesie rozwoju domeny Piastów. Ważnym aspektem funkcyjno-

SYLWIA PIWOWAR

wania drużyny była jej rola w utrzymywaniu ciągłości władzy. Dysponując lojalnym i dobrze wyszkolonym wojskiem, władca mógł nie tylko narzucać swoją wolę poddanym, lecz także przekazywać dziedzicznie władzę, eliminując potencjalnych rywali.

Oprócz więzów zależności politycznej i materialnej drużynników łączyła z księciem także bezpośrednia relacja oparta na lojalności oraz zażyłości wynikającej ze wspólnego udziału w wyprawach wojennych. Drużyna stanowiła przy tym zarówno siłę militarną, jak i elitarną grupę społeczną, której członkowie czerpali korzyści z przebywania w otoczeniu władcy – dawało im to możliwość udziału w podbojach i zdobywaniu łupów oraz pozwalało na awans w hierarchii społecznej. Drużynnicy byli w pełni utrzymywani przez księcia, który zapewniał im broń, konie, pożywienie, schronienie oraz otaczał opieką ich bliskich. W zamian oczekiwał bezwzględnego posłuszeństwa i stałej gotowości bojowej. Ten model koegzystencji pozwalał na szybkie reagowanie na zagrożenia oraz na prowadzenie skutecznych działań ofensywnych, a także umożliwiał ekspansję terytorialną. Właśnie ekspansja dostarczała władcy środków na właściwe wynagradzanie drużynników, czym zapewniał sobie ich lojalność. Ów system wzajemnych zobowiązań i korzyści czynił z drużyny niezwykle skuteczne narzędzie władzy, a jednocześnie dynamiczną strukturę, która

dostosowywała się do zmieniających się warunków politycznych. Skuteczność militarna księcia okazywała się szczególnie istotna przy zmianie władzy – jedynie zdecydowane działania i eliminacja przeciwników mogły zagwarantować nowemu władcy utrzymanie tronu. Przykładem może być sam Bolesław Chrobry, który świadomy zagrożenia ze strony możnych sprzyjających jego macosze Odzie i jej synom, zastosował surowe środki, by umocnić swoją pozycję i przejąć pełnię władzy. Oślepił przywódców opozycji: Przybywoja i Odylena, którzy byli być może drużynnikami Mieszka I, a samą Odę z synami wypędził z kraju, usuwając tym samym potencjalne źródło buntu.

Drużyna książęca była wewnętrznie zróżnicowana. Dzieliła się na pancernych (łac. *loricati*) oraz tarczowników (łac. *clipeati*). Pancerni swoją nazwę zawdzięczali ciężkiemu opancerzeniu, na które składały się żelazne hełmy i zbroje kolcze. Najpewniej stanowili ciężkozbrojną jazdę, choć mogły to być również formacje mieszane. Wojowie ci tworzyli trzon armii, a ich zadanie na polu bitwy polegało na przełamywaniu szyków przeciwnika i prowadzeniu decydujących natarć. Ciężkie uzbrojenie ochronne pozwalało na skuteczne prowadzenie walki wręcz oraz zwiększało odporność na ataki wroga.

Tę elitarną formację uzupełniały oddziały tarczowników. Przyjmuje się, że były to lekkozbrojne forma-

Ryc. 1
Hełm stożkowy
z jeziora Lednica

M. JOŹWIKOWSKA, MUZEUM PIERWSZYCH PIĄSTÓW NA LEDNICY

Ryc. 2
Miecze
wczesnośredniowieczne
z jeziora Lednica

M. JOŹWIKOWSKA, MUZEUM PIERWSZYCH PIĄSTÓW NA LEDNICY

cje, dla których główne uzbrojenie ochronne stanowiły tarcze. Wojowie ci walczyli najpewniej jako piechota, ewentualnie wzmocniona niewielkimi oddziałami lekkiej jazdy. Tarczownicy rekrutowali się spośród wolnej części społeczeństwa, z której mobilizowano co dziesiątego lub może nawet co piątego–szóstego ojca rodziny. Ich głównym zadaniem na polu bitwy była walka w zwartym szyku, a także osłona i wsparcie pancernych. Byli skuteczni podczas oblegania warowni przeciwnika, a być może wykorzystywano ich również do budowy lub naprawy umocnień na podbi-

tych terenach. Może na to wskazywać przykład grodu w Přerowie na Morawach, wzniesionego najpewniej podczas zajmowania tego regionu przez Chrobrego po 1003 roku.

Pospolite ruszenie

Obok drużyny książęcej funkcjonowało pospolite ruszenie, czyli doraźnie formowane oddziały zwoływane w prowincji zagrożonej najazdem zewnętrznym. Jego organizacja opierała się na lokalnych strukturach osadniczych, a do uczestnictwa byli zobowiązani wszyscy mężczyźni zdolni do noszenia broni. Tego typu system był pozostałością po okresie demokracji plemiennej i odzwierciedlał dawną tradycję wspólnej obrony terytorium przez całą wspólnotę. W przeciwieństwie do drużyny książęcej pospolite ruszenie nie miało stałego charakteru ani jednolitego wyszkolenia, przez co było mniej skuteczne w działaniach ofensywnych, ale mimo to stanowiło istotny element obrony kraju w obliczu zagrożenia. Szczególnie istotna była znajomość lokalnego terenu, która pozwalała organizować zasadki, wykorzystywać naturalne przeszkody oraz prowadzić działania partyzanckie i w ten sposób zmniejszać przewagę lepiej wyposażonych wojsk przeciwnika. Rekrutowani „doraźnie” wojowie musieli sami zadbać o swoje uzbrojenie i wyposażenie, co skutkowało ich niewielką wartością bojową. Mimo tych ograniczeń pospolite ruszenie stanowiło istotne narzędzie mobilizacji sił władcy i było wykorzystywane jeszcze przez wiele stuleci.

Naczelnym dowódcą wszystkich sił zbrojnych był sam władca, który często osobiście uczestniczył w bitwach, dodając wojsku motywacji i wzmacniając swoją pozycję wśród poddanych. W dowodzeniu wspierali księcia doświadczeni dowódcy, najczęściej wywodzący się z jego kręgów rodzinnych lub bliskiego otoczenia. Przykładem może być Mieszko II Lambert, syn Chrobrego, który wielokrotnie prowadził polskie wojska w konfliktach z Niemcami i Czechami. Podobną funkcję pełnili bracia Mieszka I: Czcibor przyczynił się do zwycięstwa nad wojskami margrabiego Hodona i grafa Zygryda von Walbecka w bitwie pod Cedynią w 972 roku, drugi zaś, nieznany z imienia, poległ w walkach z Wioletami i saskim grafem-banitą Wichmanem Młodszym.

Siły zbrojne Bolesława były dobrze zorganizowane i oparte na kombinacji systemu dziesiątowego i trójkowego, co ułatwiało zarządzanie oddziałami i dowodzenie na polu bitwy. Według Anonima zwanego Gallem drużyna Chrobrego liczyła 3900 pancernych i 13 tys. tarczowników, co łącznie dawało 16,9 tys. zbrojnych. Mieli oni pochodzić z głównych grodów młodego państwa (Gniezna, Poznania, Gieczu i grodu Włodzisława – Włocławka?). Ośrodki te stanowiły zapewne co najwyżej centra koncentracji oddziałów, a nie miejsca ich stałego stacjonowania.

Choć podawane przez Galla liczby bywają kwestionowane, to ich podział przez 13 daje oddziały liczące po 300 pancernych i 1000 tarczowników, co sugeruje realny schemat organizacyjny. Podobną strukturę potwierdzają inne źródła – np. w 1000 roku. Chrobry podarował Ottonowi III oddział 300 pancernych, a cesarz Henryk II przysłał w 1018 roku kontyngent o tej samej liczebności jako wsparcie w wyprawie kijowskiej. Warto również zauważyć, że Ibrahim ibn Jakub, autor opisu kraju Mieszka I, w swojej relacji z 965 roku stwierdził, iż książę dysponował 3000 pancernych, zaznaczając, że „ich setka znaczy tyle, co 1000 innych wojowników”, co może wskazywać na stosowanie podobnego systemu już wcześniej.

Wyposażenie wojów

Uzbrojenie wojowników z czasów Chrobrego było zróżnicowane i dostosowane do różnych form walki, zarówno w starciach pieszych, jak i konnych. Cennej informacji na temat broni oraz używanego wówczas wyposażenia dostarczają znaleziska archeologiczne. Szczególne znaczenie mają odkrycia z jeziora Lednica, gdzie najpewniej niedługo po śmierci Bolesława doszło do walki między obrońcami grodu na Ostrowie Lednickim a najeżdżającymi ziemie polskie wojskami czeskimi pod wodzą księcia Brzetysława. Setki odnalezionych militariów pozwalają na bezpośredni wgląd w uzbrojenie stosowane na początku XI wieku, a pośrednio także na rekonstrukcję technik walki. Z wód jeziora wydobyto liczne egzemplarze broni, w tym miecze, topory, groty włóczni i strzał, a także elementy uzbrojenia ochronnego. Szczególnie cennymi zabytkami są zachowane w całości żelazny hełm (ryc. 1), pancerz kolczy oraz bogato zdobione miecze, groty włóczni i topory, niekiedy inkrustowane srebrem i złotem. Znaleziska te potwierdzają wysoką jakość uzbrojenia oraz bogactwo i różnorodność militarnego dziedzictwa wczesnopiastowskiej Polski. Broń ta pochodziła zarówno z lokalnej produkcji, jak i z importu, m.in. z terenów Cesarstwa Niemieckiego, Skandynawii, Rusi Kijowskiej, a być może także od koczowników ze Stepu Pontyjskiego. Świadczy to o tym, że ziemie polskie już wówczas były tygłem kulturowym, czerpiącym z tradycji zarówno zachodnioeuropejskich, jak i wschodnich.

Wśród broni siecznej wyróżniają się miecze, będące symbolem statusu i przynależności do elity wojskowej (ryc. 2). Często były one importowane z renomowanych warsztatów europejskich, zwłaszcza z Nadrenii i Frankonii, co potwierdzają odkryte egzemplarze sygnowane imieniem Ulfberht. Incydentalne znaleziska wskazują na pojawienie się w tym czasie na ziemiach polskich pierwszych szabel, niewątpliwie pod wpływem kontaktów ze stepowymi koczownikami, takimi jak Pieczyngowie i Węgrzy. Powszechną bronią większości wojowników były z kolei włócznie o dreb-

M. JOZWIKOWSKA, MUZEUM PIERWSZYCH PIASTÓW NA LEDNICY

M. JOZWIKOWSKA, MUZEUM PIERWSZYCH PIASTÓW NA LEDNICY

Ryc. 3
Groty włóczni
z jeziora Lednica

Ryc. 4
Topory
wczesnośredniowieczne
z jeziora Lednica

nianym drzewcu i żelaznym grocie, których długość mogła przekraczać trzy metry (ryc. 3). Były one wykorzystywane w walce wręcz zarówno przez piechotę, jak i jeźdźców. Obok włóczni używano oszczepów, przeznaczonych do rzucania, co zwiększało zasięg rażenia w walce. Najczęstszymi znaleziskami broni są topory, z których część mogła być wykorzystywana nie tylko w boju, lecz także w życiu codziennym (ryc. 4). Wśród nich wyróżniają się topory z szerokim ostrzem, a także czekany, zaopatrzone w niewielkie młotki. Elementem uzbrojenia były też kiścienie, składające się z rękojeści,

Ryc. 5
Strzemie w typie zachodnioeuropejskim z jeziora Lednica

M. JOŹWIKOWSKA, MUZEUM PIERWSZYCH PIASTÓW NA LEDNICY

Ryc. 6
Strzemie w typie wschodnioeuropejskim z jeziora Lednica

M. JOŹWIKOWSKA, MUZEUM PIERWSZYCH PIASTÓW NA LEDNICY

do której za pomocą rzemieni były przymocowane metalowe obciążniki. Broń ta miała swoje korzenie na Wschodzie i prawdopodobnie trafiła do Polski przez kontakty z Rusią Kijowską lub koczownikami ze stepów.

Źródła pisane oraz znaleziska wskazują również na szerokie użycie przez wojów piastowskich łuków, będących kluczowym typem broni dystansowej. Choć dominowały łuki proste, to archeologiczne ślady w postaci płytek z poroża świadczą o wykorzystywaniu również łuków refleksyjnych. Ich obecność sugeruje, że część wojowników – zwłaszcza jeźdźców

– mogła się wzorować na koczownikach stepowych, którzy słynęli z wyjątkowej skuteczności w walce konnej na dystans. Z łuków strzelano drewnianymi strzałami zaopatrzonymi w żelazne groty. Ich duża liczebność wśród znalezisk archeologicznych dowodzi powszechności tego rodzaju broni strzelczej.

Wojownicy chronili także na różne sposoby swoje ciała. Pancerze kolcze, składające się z przeplecionych metalowych pierścieni, były wykorzystywane głównie przez elitę wojskową. Hełmy przybierały różne formy – od prostych dzwonowatych, zaopatrzonych w osłonę nosa po bardziej ozdobne egzemplarze, wykonane z użyciem złożonych blach i przypominające księżycy diadem. Niezwykle istotnym elementem wyposażenia ochronnego były tarcze, zwane szczytami, wykonane z drewna i wzmocnione skórą. Miały one najpewniej kształt owalny, choć mogły też występować egzemplarze migdałowate. O ich powszechności świadczą źródła pisane, które wspominają o licznych oddziałach tarczowników. Jednak znaleziska archeologiczne tego do końca nie potwierdzają, ponieważ z wczesnego średniowiecza jest obecnie znany tylko jeden zachowany egzemplarz tarczy, pochodzący z podgrodzia w Szczecinie i datowany na XII wieku.

Silny władca

Dzięki znaleziskom wiemy też, że w armii Chrobrego znaczącą rolę odgrywała kawaleria. Odkryte elementy oporządzenia jeździeckiego, takie jak ostrogi, strzemiona (ryc. 5 i 6) i wędzidła, a także fragmenty pejczy, świadczą o rozwiniętej kulturze jeździeckiej. Podobnie jak w przypadku innych elementów uzbrojenia tak i tu występują zarówno okazy lokalne, jak i importowane oraz takie, które powstały pod wpływem obcych wzorców kulturowych.

Siły zbrojne pierwszego polskiego króla stanowiły odzwierciedlenie jego potęgi i prestiżu. Dzięki nim nie tylko skutecznie prowadził wojny, lecz także kreował wizerunek władcy silnego państwa, zdolnego rywalizować z najważniejszymi mocarstwami ówczesnej Europy. Zróżnicowane uzbrojenie i wyposażenie, dostosowane do statusu wojowników, świadczyły o elastyczności armii Bolesława, która potrafiła sprostać różnorodnym wymaganiom działań wojennych. Od elitarnych drużynników po niezorganizowane pospolite ruszenie – każda formacja miała swoje miejsce i funkcję w strukturze militarnej państwa. Dzięki odpowiedniemu uzbrojeniu, zręcznej taktyce oraz lojalności wojowników Chrobry z jednej strony utrzymywał porządek wewnętrzny, a z drugiej – skutecznie realizował swoje ambitne plany ekspansji. Przez umiejętne wykorzystanie armii w aspekcie taktycznym i strategicznym nie tylko obronił i umocnił swoje państwo, lecz także wywarł istotny wpływ na układ sił w Europie, stając się jednym z kluczowych graczy politycznych swoich czasów. ■